

Van Geluwe en zijn strijd om de martelaars.

Voor vele katholieken moeten de protestantse martelaarsboeken, die in de zestiende en zeventiende eeuw verschenen, een schokkende ervaring geweest zijn. Met het verschijnen van deze gereformeerde martelaarsboeken, hadden zij naast de kerken nu ook nog hun martelaren en heiligen afgenomen. De katholieke schrijver en polemist Van Geluwe ging heftig ten aanval tegen deze boeken. Dat deed hij vooral in zijn boek uit 1656, genaamd *De ontledinghe van drie verscheyden Nieuw-Ghereformeerde Martelaers Boecken (...)*. Hierin wilde hij bewijzen dat 'd'eerste duysent Jaere Martelaers niet gereformeerd maer Rooms Catolyck gestorven syn'. Uit het grote oeuvre van Van Geluwe heb ik juist dit boek gekozen, omdat het een goed beeld geeft van de argumentatie die hij gebruikt bij zijn strijd om de zo belangrijke historische traditie en successie. Vooral voor confessionele minderheden was deze strijd van belang, omdat het hebben van wortels in het verre verleden een garantie betekende van de juistheid van hun waarheid en dus het eigen gelijk.

Martelaarsboeken

Boeken met levensverhalen van heiligen zijn vanaf de middeleeuwen gretig gelezen. Het waren vaak beeldende verhalen en legenden vol bijzondere tekenen en wonderen. Een van de vroegste en bekendste uitgaven is die van de dominicaan Jacobus de Voragine uit de dertiende eeuw. Vooral na de uitvinding van de boekdrukkunst werd dit boek in de vijftiende en begin zestiende eeuw nog vele malen herdrukt onder de titel *Passionael*. Er ontstond echter wel steeds meer kritiek op deze verhalen vol mythen en legenden. Het was de Italiaanse kardinaal Caesar Baronius (1538-1607) die deze heiligenkalender kritisch herschreef. Zijn boek *Martyrologium Romanum* werd later ook in de Nederlanden uitgegeven en herschreven door de jezuiet Heribert Rosweyde en zijn Antwerpse collega Jan Bolland. In 1600 kwam er een vertaling van het boek uit onder de titel *Roomsch Martelaren-boeck* door Hendricus Adriani, een priester uit Antwerpen.¹ Het boek bevatte geen uitvoerige beschrijving van de levens van heiligen, maar bij elke dag van het jaar werd de bijhorende heilige vermeld en kort beschreven. Het was zodoende meer een soort heiligenkalender.

Het was Matthias Flacius Illyricus die in 1556 in zijn *Catalogus testium veritatis* een eerste poging deed om alle oppositionele stromingen uit de geschiedenis van het christendom in samenhang te behandelen. Het was ook in deze vijftiger jaren van de zestiende eeuw dat de eerste protestantse martelaarsboeken verschenen. De protestantse kerken ontwikkelden zo een alternatief voor de katholieke heiligen. Een centraal gegeven daarbij was de herkenning van een gemeenschap van heiligen in de Kerk vóór Luther om zo een collectief gedragen erfgoed te creëren.² Deze protestantse martyrologia construeerden zo een 'tegengeschiedenis'.

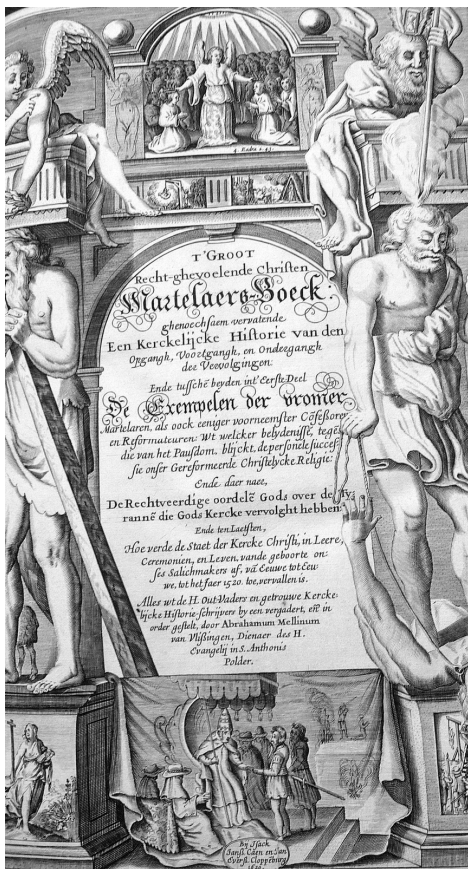
De lutheraan Ludwig Rabus bracht in 1552 het eerste deel van zijn martelaarsboek uit in het Latijn. Enkele jaren later kwamen zowel in Frankrijk als Engeland nog twee martelaarsboeken op de markt. John Foxe (1516-1587) beschreef in zijn boek vooral de vervolgte protestanten in Engeland met de nadruk op die onder koningin Maria I. In Genève schreef Jean Crespin, een vooraanstaand calvinist, de eerste martyrologie voor zijn Franse geestverwanten. Het boek *Livre des martyrs* gaf een uitvoerig gedocumenteerd overzicht van vooral contemporaine martelaren. Slechts beperkt werden verhalen opgenomen van martelaren van de beginjaren van het Christendom. Een van de eersten die in een doorlopende lijn de contemporaine martelaren verbond met die van de martelaren van de Vroege Kerk was Adriaen van Haemstede. Van Haemstede laat in zijn boek *De Geschiedenisse ende de doot der vroemer Martelaren* uit 1559 zijn geschiedenis met Christus beginnen.³ Zijn voorbeeld werd al spoedig gevolgd in de herdrukken van de boeken van Foxe en Crespin.

Naast herdenking en bemoediging speelde een ander belangrijk motief voor het ontstaan van de martelaarsboeken. Er was een behoefte aan geloofshelden. Geloofshelden, die

men door de breuk met de oude Kerk, was kwijtgeraakt. In het dagelijkse leven van zeer velen hadden de talloze heiligen en hun mirakelen een belangrijke rol vervuld. Zij brachten naast regelmaat en herkenbaarheid, ook troost en hoop. De martelaarsboeken moeten ook gezien worden als een belangrijk propagandamiddel. De verhalen vol moed tot in de dood werden niet alleen geschreven voor de eigen doelgroep, maar dienden ook om nog niet bekeerden te overtuigen. John Exalto voegt in zijn studie over ‘gereformeerde heiligen’ hieraan toe, dat de protestantse exempeltraditie ook een belangrijke functie had als vermaak en ontspanning. Het was beter om deze boeken te lezen, dan zich ledig te houden met ‘wereldse’ lectuur.⁴

Het martelaarsboek van ds. Mellinus.

Het martelaarsboek van Van Haemstede was de inspiratiebron voor een merkwaardig martelaarsboek, dat in 1620 verscheen. Het werd geschreven door Abraham Mellinus, een predikant uit St. Antonispolder. Hij noemde dit martelaarsboek *Het groot rechtgevoelende Christen Martelaersboek*⁵ Hierin somde een groot aantal martelaren op vanaf het vroeg

Mellinus Martelarenboek 1620

Christendom tot het jaar 1520. Hij droeg zijn boek op aan prins Maurits en de Staten Generaal. In zijn voorwoord verzocht hij alle lezers om hem documenten te sturen voor een vervolg op dit boek. Dit vervolg is echter nooit verschenen, waarschijnlijk omdat Mellinus al enige jaren later overleed.

Mellinus had, zoals hij zelf schreef, vijf jaar gewerkt aan zijn indrukwekkende zeshonderd pagina's tellende boek van groot formaat. Hij schreef in het voorwoord zijn motief van het schrijven van dit boek: 'Dat my eertyds de Jesuiten selve in het aengesicht verwete hebbe, dat wij niet hooger onze Martelare en weten te rekenen dan van Hus en Hieronimo van Prage af, omdat de Latijnsche Martelaer boecke van Jo. Foxi en Henrice Pantaleonis en de Fransche Joanni Crispini niet hooger als van Wiclef en Hus beginnen.' Mellinus beriep zich daarnaast nog op Van Haemstede en Flacius Illyricus en stelde dat hij aan zal tonen dat zeer vele oude martelaren voor de belijdenis van 'onse leer' geleden hebben en vervolgd met 'Daerom ist dat ick om die van het Pausdom desen ydelen roem mede te ontnemen, daar toe besonderlich ghearbeyt hebbe'.⁶

Ook Mellinus wilde schrijven voor de niet geletterde lezer en daarom zal hij hen niet belasten met vele jaartallen van pausen, keizers en koningen. De criteria, die Mellinus hanteerde bij de keuze van de martelaren geven een goed beeld van de geloofsbelevens van deze zestiende-eeuwse predikant en zijn lezerspubliek. Hij somde ze op in zijn inleiding: 'Ten eerste om hare qualiteyt ofte conditie het sy dat die wereldlijck ofte kerckelic sy geweest. Ten tweede op hare religie teghens die van het Pausdom blijkt. Ten derden op haer martyrisatien en verscheydenen besoeckingen die sy voor den name Christi gheleden hebben. Ten vierde op de miraculen en wonderwercken Gods die hy aen zijne getrouwe getuygen betoont heeft'.⁷ Redenerend vanuit deze brede visie kon Mellinus vele, zo niet bijna alle voorheen rooms-katholieke martelaren in zijn boek opnemen. De door hem opgesomde successie van zoveel

martelaren was voor hem het overtuigende bewijs dat zijn belijdenis geen nieuwigheid was, maar al vanaf Christus zelf zijn oorsprong kende. Het boek werd het mikpunt van kritiek voor de katholieke polemist Arnout van Geluwe.

Mellinus verdeelde zijn boek in drie perioden. De eerste periode liep tot keizer Constantijn, de tweede vanaf het jaar 320 en de laatste periode laat hij beginnen na 1160. Het jaar 606 was voor Mellinus een historisch keerpunt. In zijn visie was het toen met de Paus fout gegaan. Paus Bonifacius III was als patriarch van Rome met de patriarch van Constantinopel in een machtsstrijd verwickeld geraakt. Hij zou er voor gezorgd hebben dat keizer Phokas ingreep en in het jaar 606 de patriarch van Constantinopel zijn titel van oecumenisch patriarch afnam. Het primaatschap van de Katholieke Kerk kon zo definitief in handen van de patriarch van Rome komen. In de ogen van Mellinus stelde de Paus zich daarna steeds meer boven koningen en keizers, eigende zich wereldlijke macht toe en verwerd zo tot de ware Antichrist. Mellinus legde ook een verband tussen de paus en Mohammed, de op dat moment in veler ogen grootste vijand van het christendom. Mellinus stelde het zo: ‘de paus van Rome die sijne Monarchie siehier te ghelijcke met Mahomet begonnen heeft op te rechten (...), de macht des Pauses is allynskens stercker en stercker gheworden’.⁸

Het boek van Mellinus verscheen meer dan zestig jaar na de eerste martelaarsboeken van Crespin, Foxe en Van Haemstede. Het was weer bijna veertig jaar later als Van Geluwe dit geschrift tot hoofdonderwerp maakte van zijn boek.

De reactie van Van Geluwe

Het paste niet in de stijl van Van Geluwe om zelf een martelaarsboek te schrijven. Hij gaf er de voorkeur aan te reageren op de geschriften van zijn tegenstanders. Hij deed dat nu met zijn boek *Ontledinghe van dry verscheyden Nieuw-Ghereformeerde Martelaersboecken*. Het boek kreeg een aantrekkelijke uitstraling door het hanteerbare kleine formaat, vele prenten met prikkelende teksten en de afwisseling van proza met poëzie. Het eerste deel noemde hij *Den onverwachten val van het Nieuw-Ghereformeerde Babylon door de klare onteledinghe van dry versceijden nieuw-ghereformeerde martelaers boecken* en gaat voornamelijk over de historische successie van martelaren. Hij volgde daarbij de opsomming die Mellinus in zijn boek gaf. Van Geluwe zou vele daarin genoemde martelaren uitvoerig analyseren en concluderen dat deze niet thuishoren in het boek van Mellinus. Hij deed dat in zijn eigen stijl van dialogen en disputen. Mellinus had zich in de ogen van Van Geluwe 67 pausen, 214 bisschoppen en 5626 kloosterlingen en monniken geheel ten onrechte toegeëigend.⁹

In het kader van dit artikel zal ik me beperken tot dit eerste deel van het boek van Van Geluwe. Het geeft al voldoende inzicht in de methodiek, die deze strijdlustige katholiek hanteerde tegenover zijn opponenten, een methode die gekenmerkt wordt door het samengaan van vorm en inhoud, toegesneden op de belangrijkste doelgroep van Van Geluwe, de twijfelende katholieke gelovigen. Van Geluwe gebruikt een aantal weloverwogen strategieën, die overigens vaak ook door zijn tegenstanders met net zoveel verve gebruikt werden. Door middel van een drietal voorbeelden en enige algemene karakteristieken van dit werk wil ik deze strategieën toelichten.

De tekst en prent op de voorpagina van het boek geven een eerste duidelijke indruk van de intenties van Van Geluwe. Uit mond van de zittende serieuze schrijver (Van Geluwe) lezen we: “Oh Christi door U wonden root, verlost dit volk van deling groot”, terwijl zijn tegenstander wanhopig roept: “Och is ‘t niet een groot verdriet, dat een boer ons dwaesheyt doorziet”. Zijn voorwoord was gericht op zijn doelgroep, die hij omschreef als ‘veel eenvoudige herten’.

Hij begon zijn verhaal met een voor hem beproefd recept, waarbij hij een groepje vreemdelingen uitnodigde in zijn huis om met hem te gaan debatteren. Zijn gasten beloofden dat zij rooms-katholiek zouden worden als Van Geluwe hen kon overtuigen.

De vreemdelingen stelden zich voor en noemden hun verschillende gezindheid, lutheraan, calvinist en wederdoper. Van Geluwe stelde dat hij in de discussie alleen gebruik zal maken van 'goede Gereformeerde boecken' en somde ze op. Het betrof de volgende boeken: een 'Geuzenbijbel' uit 1604, de Heidelbergsche Catechismus, de gereformeerde martelaarsboeken van Van Haemstede en Mellinus, de Tijdt-thresoor van Paulus Merula, de Chronijce van Sebastiaen Franck en tot slot de besluiten van de Synode van Dordrecht van 1618-1619.¹⁰ Van Geluwe gebruikte korte frasen uit deze boeken in zijn betoog, weerlegde die of stelde ze tegenover frasen uit een van de andere boeken. Hij presenteerde de verschillen vervolgens in de discussie, waarbij hij zijn mede dispuutgenoten in vertwijfeling en

*Wee den propheten dwaes die leugens valsch versieren,
En droomen om het volck ter hellen waert te stieren,
Gelyck melchior doet dat is voor godt een vloeck,
Dat hy al droomen schryft een valsch gemertelt boeck
Want hadt hy niet gedroomt noyt hadt hy duruen stellen
Voor geusen maertelaers, so veel Roomsche gesellen
Int geus gemartelt boeck die so wydt syn versie en
Als daerdt en hemel staet doot leuen ja en neen,
Is wonder dat het volck sich so licht laet verdooven,
En sulck een susebol so licht veerdich gelooven*

Van Geluwe en Mellinus

christenen aanspraken, terwijl Bonifatius voor de Nederlanden van bijzonder belang was.

Johannes de Doper

Mellinus volgde in zijn levensbeschrijving van Johannes de Doper vooral Matteüs 3:1-12 en Lucas 1:15-3:4. Johannes de Doper moest de weg bereiden voor Jezus Christus en hij zal hem dopen in de rivier de Jordaan. Volgens deze teksten leefde Johannes in de woestijn, droeg hij een kleed van kameelhaar en had hij een lederen gordel om zijn lendenen. Zijn voedsel bestond uit sprinkhanen en wilde honing. Daarnaast zou hij geen wijn en andere

verwarring achterliet. Een voorbeeld hiervan is de discussie over het tijdstip waarop de paus verworpen zou zijn tot de Antichrist. Van Geluwe citeerde eerst Franciscus Junius (1589-1677), een filoloog en bijbelkenner, die stelde dat direct na de dood van Christus met de eerste paus ook de Antichrist was opgestaan.¹¹ Luther en ook Mellinus stelden dat dit ten tijde van Bonifatius III (600) gebeurd moet zijn, maar volgens Wycliff was het pas na 1378. Van Geluwe liet de disputanten nog enige bemerkingsen maken, maar tot slot zijn ze allemaal overtuigd en verklaarden dat zij niet gedacht hadden 'datter er soo veel contradictie te vinden was inde leeringe van onse predicanten'.¹²

In onderstaande drie voorbeelden van de vele martelarengeschiedenissen heb ik vooral de reactie en argumenten geanalyseerd van Van Geluwe op de beschrijvingen ervan in het martelaarsboek van Mellinus. De keuze van Johannes de Doper en Stefanus heb ik gemaakt omdat zij door de eeuwen heen steeds vele

sterke drank drinken. Johannes de Doper werd volgens de overlevering door Herodes Antipas, de viervorst van Galilea, onthoofd. Mellinus voegde eraan toe dat deze Herodes Antipas later door het ingrijpen van God voor deze daad gestraft zou worden. Hij werd door de keizer van Rome verbannen uit Galilea en moest daar al zijn rijkdommen achterlaten. Mellinus zou bij elke martelaar in zijn boek een passage opnemen over het ingrijpen van God tegen de dader. Het moest het bewijs zijn dat deze martelaar voor God en niet voor de paus gestorven was, omdat God daarna zelf ingegrepen had.

Ketterstrijd tussen luter, calvijn en menno om Sint Jan den Dooper

Het is vanzelfsprekend dat Van Geluwe reageerde op dit verhaal van een de belangrijkste eerste heiligen. Hij doet dat in hoofdstuk II van zijn boek. De illustratie uit het boek van Van Geluwe geeft de strijd, het touwtrekken, weer om Johannes de Doper tussen de elkaar bestrijdende gezindten en ondersteunt zo zijn argumenten. Hoe kon Johannes de Doper een martelaar zijn van al deze verschillende 'ketter's'? Daarna vervolgde hij zijn relaas met een beschrijving van een 'schijnpolemieck' tussen zijn lutherse en gereformeerde gasten, waarbij Van Geluwe zelf overigens meestal aan het woord was. Hij opende direct de aanval door te stellen dat 'niemand soo seer berooft en is van sijn gheestelijck ende natuurlijk ghesicht of hij kan bemercken dat Joannes den Dooper in leve en leere niet met hen (de gereformeerde predikanten) over een gekomen en heeft'.¹³ Hij vervolgde met te stellen dat er in Holland en Zeeland geen predikant te vinden was die in eenzaamheid leefde, een kamelenharen kleed droeg en sprinkhanen met honing at om zijn lichaam te kastijden. De lutheraan viel hem bij door te zeggen dat gereformeerde predikanten graag sierlijk gekleed gaan, goede spijzen eten en hun leven doorbrengen met schone vrouwen. Johannes de Doper zou dus niet in het boek van de gereformeerde martelaars te thuishoren. Van Geluwe liet de gereformeerde disputant beweren dat de lutheraan moest zwijgen, want hùn predikanten

drinken nog veel meer. De conclusie was voor Van Geluwe dan ook duidelijk: ‘De ghereformeerde predikanten en komen met Johannes noch in leven, noch in de leere over-een: Ergo soo en moghen sij met hem niet gherekent worden. Inghevolge so en kan oock hun Martelaer niet wesen’

Kenmerkende elementen in de polemieck van Van Geluwe zijn hier onder andere dat hij zijn tegenstanders zelf de roulerende vooroordelen, roddel en achterklap ten aanzien van predikanten laat bevestigen, zoals het vele drinken en omgaan met verderfelijke vrouwen. Vooral het gegeven dat deze gehuwd konden zijn, was iets wat volgens de katholieke zienswijze niet verenigbaar was met een godvruchtig leven. Een celibatair leven was een belangrijke voorwaarde om God en God alleen te kunnen dienen. Van Geluwe zou dit thema op vele manieren gebruiken om de predikanten van een minder godvruchtig gedrag te beschuldigen.

Van Geluwe raakte met zijn absurde voorbeeld van het niet eten van sprinkhanen ook een kern van de doelstelling van martelaarsboeken: het volgen van het voorbeeldgedrag van martelaren.

Stefanus

Stefanus en niet Johannes de Doper wordt in het algemeen gezien als de eerste martelaar. Zijn levensverhaal is terug te vinden in het Bijbelboek *Handelingen*. We lezen daar dat Stefanus door de apostelen als diaken aangesteld was om de aalmoezen eerlijk onder arme weduwen te verdelen. Hij verkondigde daarnaast zijn geloof met grote wijsheid en verrichtte dankzij Gods hulp grote tekenen en wonderen onder het volk.¹⁴ Hij beschuldigde de Joodse hogepriesters en ouderlingen van de Joden ervan, dat zij medeverantwoordelijk waren voor de dood van Jezus Christus. Deze reageerden furieus op deze beschuldigingen en Stefanus werd door een woedende menigte gedood door middel van steniging. Saulus, later Paulus geheten, had met deze terechtstelling ingestemd. Het belangrijkste argument dat Mellinus gebruikt als bewijs voor het plaatsen van Stefanus in de successie van gereformeerde martelaren is dat deze het slachtoffer was van een geloofsvervolging. Hij was zeker niet gestorven voor de Paus. Mellinus volgde in zijn verhaal het Nieuwe Testament en het was voor hem duidelijk dat de bekering van de vervolger Saulus tot de apostel Paulus een bewijs was van het ingrijpen van God.

De rooms-katholieke Van Geluwe reageerde fel op deze toe-eigening van de heilige Stefanus. Hij was een belangrijke heilige voor de katholieke gemeenschap, omdat hij als eerste martelaar de weg naar de hemel geopend had voor andere heiligen en martelaren, die daardoor een speciale band met God gekregen hadden. Door deze band konden heiligen aardse stervelingen helpen bij problemen en ziekten of bij het vragen om gunsten van God. Van Geluwe besteedde er daarom een heel hoofdstuk aan.¹⁵

Allereerst speelde hij zijn drie tegenstanders weer tegen elkaar uit door te stellen dat zij alle drie Stefanus als hun martelaar beschouwden. Hij citeerde daarbij de teksten uit hun martelaarsboeken. In zijn ogen kon Stefanus niet tegelijk martelaar van de gereformeerden, doopsgezinden en lutheranen zijn. Daarnaast konden zij geen van drieën een ‘onfeylbare ghetuyghenisse ofte ontwedersprekelijcke kenteecken voor den dagh bringen’. Van Geluwe stelde dat hij dat wel kon en somde een groot aantal wonderen op, die door de relieken van de H. Stefanus volgens de getuigenis van Augustinus door God verricht waren. Zo zou bisschop Lucillus, alleen al door het dragen van de relieken van de Stefanus genezen zijn van ‘een seer pijnelijck loopende gat, met welckers hy nu eenen langhen tijdt ghequeldt gheweest hadde’. Van Geluwe roemde de functie en rol van relieken en de voorspraak van heiligen. En deze elementen pasten niet in de gereformeerde belijdenis. De gehele opsomming van wonderen door relieken was voor Van Geluwe het duidelijke bewijs dat Stefanus voor de Katholieke Kerk gestorven was.

Naast het uitspelen van zijn tegenstanders deed Van Geluwe hier een beroep op Augustinus, een autoriteit van onbesproken gedrag. Augustinus, zo stelde Van Geluwe, had bevestigd dat God op voorspraak van de H. Stefanus, een aantal wonderen verricht had. Als voorbeeld noemde hij bisschop Lucillus, die was genezen van een 'een pijnlijk loopende gat' door het dragen van de relieken van de H. Stefanus. Hij bracht zo zijn dispuutgenoten weer in verlegenheid en verwarring.

Bonifatius

Het is begrijpelijk dat Mellinus ook Bonifatius graag in zijn successiereeks wil opnemen. De naam van Bonifatius was en is nog altijd nauw verbonden met de kerstening van de Lage Landen. Zijn marteldood en het doorkliefde Bijbelboek hebben altijd tot de verbeelding gesproken. Maar Bonifatius was ook bisschop en door de paus gewijd. Het levensverhaal dat Mellinus optekende in zijn boek was naar zijn zeggen de bijna letterlijke tekst van Ubbo Emmius, gereformeerd en eerste rector magnificus van de Academie van Groningen.¹⁶

In de laatste alinea's van dit levensverhaal trachte hij zijn critici voor te zijn door zich de volgende vraag te stellen: 'De leser sal sich misschien verwonderen dat wij desen Bonifacium onder het getal van onse Martelaers stellen, dewijle wij rechts voor desen eenige namen van andere martelaers ghespelt hebben die seer vele van dese Bonifacium te lijden

Sint Bonifatius

hebben gehad, omdat se haer selven teghens zijn pauselijke traditien en ceremonien en superstitiën stelden'.¹⁷ Mellinus had in het voorgaande hoofdstuk de levensverhalen van Albertus en Clemens beschreven. Beide martelaren waren door Bonifatius van ketterij beschuldigd en vervolgd. Dit alles was nu een wat lastig probleem voor Mellinus, maar hij stelde dat Bonifatius van deze daden vast wel spijt zal hebben gehad. In relatie tot de bisschopswijding van Bonifatius door de paus stelde Mellinus dat de paus op dat moment, begin achtste eeuw, nog niet 'de rechte Antichrist en niet en is geweest'. Dit in tegenspraak met zijn eerdere bewering dat dit verval al in het begin van de 7de eeuw was begonnen. Bovendien bleek dat Bonifatius en zijn medemartelaars hun leven niet voor de paus, maar voor Jezus Christus gegeven hadden. Niet helemaal zeker van zijn zaak besloot hij met 'Doch willen wij dese sake Gods oordeel bevolen laten, de wijle ons niet meer als het oordeel der liefde toecomt in twijfelachtige sake'

In deze levensbeschrijving van Bonifatius door Mellinus worden de daders ook nu weer door een ingrijpen van God gestraft. Bonifatius zou een schat bij zich hebben gehad. De veroverde schat bleek echter te bestaan uit reliekdozen en Bijbels, wat een teleurstelling voor de overvallers was. Er braken onderlinge gevechten uit, waarbij velen omkwamen. Zij die dit overleefden en de Bijbels in de rivier hadden geworpen werden later door koning Pepijn opgepakt en berecht.

Van Geluwe begon zijn repliek met het letterlijk citeren van wat Mellinus geschreven had over de relatie van Bonifatius met de Paus, zoals zijn bisschopswijding en zijn opdracht om met zijn onderbisschop en priesters naar Friesland te vertrekken. Hij somde daarna zes argumenten op waarom Bonifatius volgens hem niet thuis hoorde in het martelaarsboek van

Mellinus. De rol van Bonifatius als bisschop maakte het voor Van Geluwe wat gemakkelijker. Hij begon zijn opsomming dan ook met het gegeven dat Bonifatius door de paus gezonden was om te gaan prediken. Het was ook de Paus geweest die hem de bisschoppelijke mijter gegeven had. Bonifatius vervulde zijn bisschoppelijke plicht door de christenen het vormsel toe te dienen en priesters te wijden en kerken in te zegenen. Van Geluwe betoogde dat dit allemaal zaken zijn waarmee de gereformeerde predikanten spotten en zo kan Bonifatius natuurlijk niet een van hen zijn. Tot slot citeerde hij weer het verhaal van Mellinus over kistjes die Bonifatius bij zich had en dat moeten natuurlijk relieken zijn. Van Geluwe merkte op dat in de ogen van de gereformeerden dat allemaal afgoderij was en dus konden zij Bonifatius als 'exempel' helemaal niet volgen.

Een ongeletterde Boer?

In een van de titelbladen van het boek *'De Ontledinghe Van Dry Verscheyden Nieuw-Ghereformeerde Martelaers Boecken'* noemde Van Geluwe zich de 'Onghestudeerden Vlaemschen Boer van Hardoye' en enkele pagina's verder 'Een vlaemschen boer die noydt in school studeerde'. Zijn beschermheer in Gent pastoor Nicoaus Breydel omschreef hem in de approbatie van een eerder boek 'eenen Catholycken slechten Landsman, onervaren der philosophische ende theologale studien'.¹⁸ Gezien de inhoud en de hoeveelheid boeken die hij tussen 1646 en 1666 publiceerde, moet Van Geluwe toch meer geschoold zijn dan hij zelf wil doen voorkomen. Hij moet ook tot vele boeken van verschillende geloofsrichtingen toegang hebben gehad. Hierdoor had hij zich een grote bijbelkennis eigen kunnen maken, waarvan de zeer vele citaten van teksten uit zowel Oude als Nieuwe Testament in zijn boeken getuigen. Hij analyseerde de verschillen in de vele vertalingen en kritiseerde de boeken van zijn geloofstegenstanders. Bij de vele openbare disputen, met vooral gereformeerde predikanten, moet hij kennis van zaken hebben gehad en die ook nog paraat hebben om de momenten dat ze voor hem bruikbaar waren in het twistgesprek

Van Geluwe kende zijn tegenstanders en analyseerde woorden en gebruiken, die vooral in het begin van de Reformatie voor velen nog zo gewoon en vertrouwd waren, maar nu in een kwaad daglicht waren komen te staan. Relieken, beelden, bedevaartplaatsen, voorwerpen, plaatjes en kalenders en andere uitingen die een relatie hadden met heiligen en martelaren waren niet zo maar direct uit het straatbeeld en het dagelijks leven verdwenen. Van Geluwe kon het niet nalaten om daaraan te refereren en analogieën te noemen. Zo noemde hij het grafmonument van Willem van Oranje in de kerk van Delft ook een vorm van beeldenverering en beschreef hij het verhaal van een zekere Neefken de Greef, die in 1582 hardnekkig op haar sterfbed de laatste sacramenten van een priester geweigerd had en daarom onder de galg begraven werd. Na de overgave van 's-Hertogenbosch in 1629 werden haar botten door predikanten opgegraven en met grote eer in de Sint Jan begraven.¹⁹ Van Haemstede nam haar op zijn martelaarsboek. Van Geluwe betichtte de predikanten ervan, dat zij zo deze 'verfoeide' katholieke praktijken van heiligenverering en relieken in stand hielden met het doel om zieltjes te winnen.

Noten

¹ Caesar Baronius, *'tRoomsche Martelaren-Boeck, Naer Den Heysch Vanden Nieuwen Calengier Ende Waerheyt Der Kercklijcker Historien:: Waer by Oock Ghestelt Zijn De Heylighen Die in Den Laetsten Roomschen Druck by Ghevoecht Zijn: Met Sommighe Van Desen Lande. ; Overgheset Door Henricvm Adriani* (Tot Antwerpen: By Hieronymus Uerdussen, 1600).

² Andrew Pettegree, *Reformation and the culture of persuasion* (Cambridge [etc.], 2005) 202.

³ Auke Jelsma, *Adriaan Van Haemstede En Zijn Martelaarsboek* ('s-Gravenhage, 1970) 230.

⁴ John Exalto, *Gereformeerde Heiligen De Religieuze Exempeltraditie in Vroegmodern Nederland* (Nijmegen, 2005) 76.

⁵ Abraham Mellinus, *Eerste Deel Van Het Groot Recht-Ghevoelende Christen Martelaers-Boeck: Ghenoechsaem Vervatende Een Kerckelijcke Historie Van Den Opgangh, Voortgangh, En Ondergangh Der Vervolgingen: Ende Tussche Beyden Int' Eerste Deel De Exempelen Der Vromer Martelaren* (Tot Dordrecht: gedrukt by Isaack Jansz. Canin, 1619).

⁶ Ibid. 22.

⁷ Ibid. 5.

⁸ Mellinus, *Eerste Deel Van Het Groot Recht-Ghevoelende Christen Martelaers-Boeck*. folio 293

⁹ Arnout van Geluwe, *De ontledinghe van dry verscheyden Nieuw-Ghereformeerde martelaers boecken, ofte redenkampstrydt tusschen de Lutheriaenen, Calvinisten ende Wederdoopers* (Antwerpen, 1656) 218.

¹⁰ Titels overeenkomstig de tekst van Geluwe.

¹¹ Geluwe, *De ontledinghe van dry verscheyden boecken* 71.

¹² Ibid. 74.

¹³ Ibid. 23.

¹⁴ Handelingen der Apostelen 6:8

¹⁵ Geluwe, *De ontledinghe van dry verscheyden boecken* 28.

¹⁶ Ubbo Emmius (1547-1625) schreef in 1596 het magnum opus *Rerum Frisicarum Historia* over de geschiedenis van Friesland. Het is heruitgegeven in 1616.

¹⁷ Mellinus, *Eerste Deel Van Het Groot Recht-Ghevoelende Christen Martelaers-Boeck*. Folio 329

¹⁸ Geluwe, *Het licht op den kandelaer*.

¹⁹ L. J. Rogier, *Geschiedenis van het katholicisme in Noord-Nederland in de 16e en 17e eeuw* /, 2e ed. (Amsterdam, 1947) 602.

Figuren 1,3,4 en 5 uit de boeken van Van Geluwe.

Figuur 3 uit het boek van Mellinus.